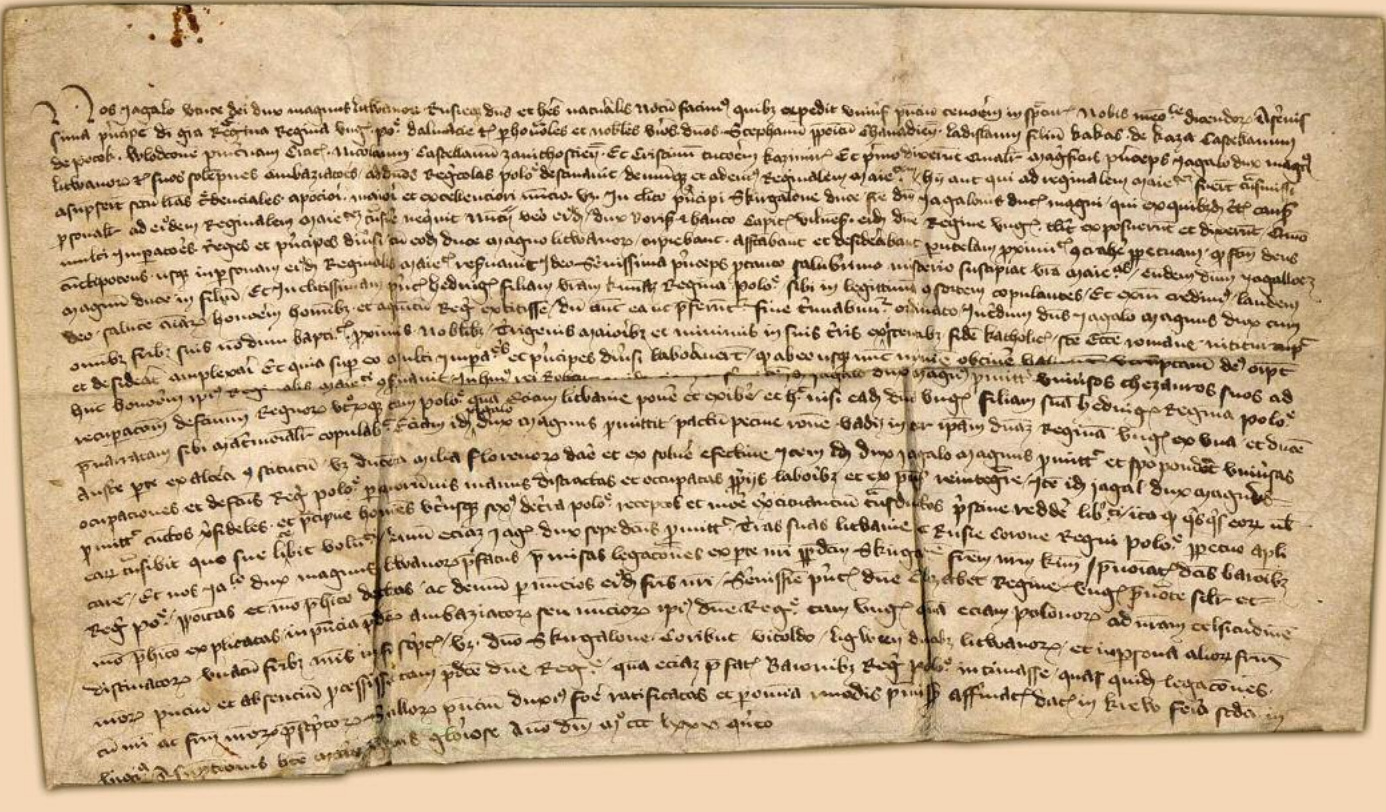

Nie tylko Żółkiewski

SERIA PODCASTÓW

FUNDACJA
MÓWIA
WIEKI

NR 2

Unia w Krewie

FUNKCJE I KOMPETENCJE HETMANÓW WIELKIEGO I POLNEGO

Tomasz Bohun

Termin „hetman” wywodzi się prawdopodobnie od czeskiego słowa *hejtman*, który oznaczał dowódcę wojskowego, bez względu na jego pozycję w hierarchii dowodzenia. Niewykluczone też, że pochodzi ono od niemieckiego terminu *hauptmann*, który był odpowiednikiem łacińskiego *capitaneus*.

W Koronie Polskiej po unii krewskiej hetmanem, ale w łacińskim brzmieniu, zaczęto określać właśnie najwyższych dowódców wojskowych. Aby odróżnić hetmana wielkiego od polnego, tego pierwszego dodatkowo nazywano *supremus* lub *generalis*. Centralizacja państwa, a więc tworzenie systemu biurokratycznego, również w siłach zbrojnych, spowodowała, że monarcha, uwa-

żany dotychczas za naczelnego wodza w polu, zrezygnował z osobistego dowodzenia armią. W tym systemie kompetencje operacyjnego i taktycznego nadzoru nad wojskiem zostały przekazane najwyższym urzędnikom wojskowym: hetmanom nadwornemu (później wielkiemu) i polnemu. Oznaką godności hetmańskiej była buława, proporzec hetmański lub buńczuk.

Polskie rycerstwo za czasów Jagiellły

Polskie rycerstwo w latach 1447–1492

Na początku lat osiemdziesiątych XVI wieku zaczęła się ugruntowywać praktyka dożywotniego sprawowania urzędów hetmańskich. Do kompetencji hetmanów należały organizacja, nadzór strategiczny, operacyjny i finansowy nad całością sił zbrojnych państwa – od stałych komponentów, czyli wojsk kwarcianych i pocztów magnackich, przez coraz bardziej przestarzałe pospolite ruszenie i oddziały ochotnicze aż po zwiększające się liczebnie z każdą dekadą kontyngenty zaciężne. Ponadto hetmani ewidencjonowali i nadzorowali utrzymanie i konserwację uzbrojenia, także artylerii, w cekhauzach zamkowych. Ich prawem było także mianowanie niższych dowódców, wyznaczanie leż dla oddziałów, kontrolowanie wydatków na wojsko i dozorowanie wypłaty żołdu. Hetmani sprawowali także władzę sądowniczą nad wojskiem. Wydawane przez nich artykuły były traktowane na równi z uchwałami sejmu. Pośredniczyli również

w procesach sądowych między swoimi podkomendnymi a cywilami.

Do zadań hetmanów należała także organizacja i prowadzenie wywiadu wojskowego o charakterze strategicznym, a więc ustalanie potencjału militarnego i gospodarczego przeciwnika, i taktycznym, to znaczy monitorowanie sytuacji militarnej w strefie przygranicznej i nadgranicznej, a w warunkach wojennych organizacji i składu wojsk przeciwnika. W zakres wywiadu wojskowego wchodziły wówczas również działania kontrwywiadowcze.

Hetmani mieli też uprawnienia do prowadzenia polityki zagranicznej, zwłaszcza jeśli sprawowali jednocześnie urząd kanclerza koronnego lub litewskiego. Przykładami Jan Zamojski, który w latach 1581–1605, za panowania Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy, był hetmanem wielkim koronnym

Polskie rycerstwo w latach 1507–1548

i kanclerzem, oraz jego uczeń polityczny Stanisław Żółkiewski, który sprawował te funkcje w latach 1618–1620. Za przykład łączenia urzędu hetmana i kanclerza w Wielkim Księstwie Litewskim można uznać karierę Lwa Sapiehy, który przez długie lata sprawował urząd kanclerza litewskiego, by później zamienić go na urząd hetmana wielkiego litewskiego.

Wyjątkiem od tej zasady były kompetencje hetmanów koronnych w polityce wobec sąsiadów Rzeczypospolitej na południowym-wschodzie – Turcji, chanatu krymskiego, Mołdawii i Wołoszczyzny. Od przełomu XVI i XVII wieku sytuacja polityczna w rejonie Pokucia i Podola była stale napięta z powodu najazdów tatarskich, wypraw tureckich i odwetowych operacji Kozaków zaporskich oraz polskich magnatów. To oraz złożone relacje polityczne w tamtym regionie

spowodowały, że hetmani koronni, wielki i polny, dysponowali również kompetencjami w zakresie polityki zagranicznej, to znaczy mogli kontaktować się z urzędnikami i dowódcami, a nawet dworami Turcji, chanatu krymskiego, Mołdawii i Wołoszczyzny.

Od przełomu XVI i XVII wieku rozdzielenie funkcji hetmana wielkiego i polnego polegało na rozgraniczeniu ich zadań administracyjnych oraz operacyjnych w warunkach pokojowych i wojennych. W czasie pokoju hetmani wielcy (koronny rezydował zwykle przy dworze królewskim w Warszawie, litewski przy dworze wielkksiążęcym w Wilnie) zajmowali się administrowaniem nad siłami zbrojnymi Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z kolei hetmani polni stale przebywali na pograniczu – koronny na Ukrainie i Podolu, litewski na pograniczu moskiewskim lub inflanckim. ■

Bitwa pod Orszą

FUNDACJA
MÓWIA
WIEKI

Redakcja
Tomasz Bohun,
Miłosz Niewierowicz

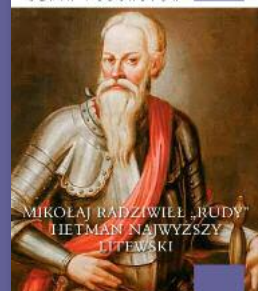
Opracowanie graficzne
Marcin Adamczyk

© Copyright by Fundacja
„Mówią wieki”

Wydawca
Fundacja „Mówią wieki”
pl. Europejski 3
00-844 Warszawa

**W NASTĘPNYM
ODCINKU**

**Nie tylko
Żółkiewski**
SERIA PODCASTÓW NR 3

Projekt realizowany
w ramach programu:

**PA
TRIO
TYZM
JUTRA**